

ABŞ-da jynsparazlygyň gysgaça taryhy

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar
написано kitapcy | 23 января, 2025
ABŞ-da jynsparazlygyň gysgaça taryhy

ABD'DE IRKÇILIĞIN KISA TARIHI

“Tüm insanlar eşit yaratılmışlardır ve aralarında yaşam, özgürlük ve mutluluğunu arama hakkı gibi Tanrı tarafından onlara verilmiş, onlardan ayrılamaz belirli haklara sahiptirler...”

(Amerikan Bağımsızlık Bildirisi-1776)

ABD'de siyahi Amerikalı George Floyd'un (46) polis şiddeti sonucu hayatını kaybetmesinin ardından başlayan ve ülke geneline yayılan “ırkçılık karşıtı” protestolar devam ediyor. Floyd olayı, bir kere daha ABD'deki “ırkçılık” gerçeğini gözler önüne serdi. ABD'de toplumun “siyahlar” ve “beyazlar” diye ikiye ayrılması ve siyahların neredeyse her bakımdan ötekileştirilip dışlanması sömürgecilik çağından beri devam eden bir olgu. İşte bugün ABD'deki ırkçılığın tarihsel temellerini anlatacağım.

MAKBUL AMERİKALI

Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nde (1776) aynen şöyle denilir: “Tüm insanlar eşit yaratılmışlardır ve aralarında yaşam, özgürlük ve mutluluğunu arama hakkı gibi Tanrı tarafından onlara verilmiş, onlardan ayrılamaz belirli haklara sahiptirler... Eğer herhangi bir devlet bunları ortadan kaldıran bir hale gelirse, onu değiştirmek veya yok etmek insanların hakkıdır.”

Peki, ama ABD'de gerçekten de herkes “eşit haklara” sahip midir? Cevap hayır! ABD kurulurken “Gerçek Amerikalılar”, hem Amerikan yerlilerinden (Kızılderililerden) hem de temel

haklarından yoksun bırakılan siyahilerden ayrılıyordu. “Makbul Amerikalı”, Anglosakson olandı. Amerika'yı kuran İngiliz koloniciler, İngiltere'yi, Anglosakson geçmişinden uzaklaşıp yozlaşmakla suçluyordu. Bu yaklaşım, bir taraftan Amerika'daki İngiliz kolonilerinin kendilerini İngilizlerden farklı bir yerde konumlandırıp “Amerikan ulusunu” yaratmalarında etkili olmuş, diğer taraftan Amerikan sistemindeki “ayrımcılığın” ve “ırkçılığın” temelini oluşturmuştu. “Makbul Amerikalı” yaklaşımı, bir taraftan Kızılderililerin yok edilmesine, diğer taraftan siyahların yakın zamanlara kadar “köle” olarak sömürülmesine neden olacaktı.

AMERİKA'DA IRKÇILIK VE KÖLELİK

Amerika'da ırkçılığın temelleri koloncilik zamanlarına dayanır. Amerika'yı kuracak olan koloniler, Afrika'dan Amerika'ya getirdikleri siyahileri “zorunlu olarak” tarlalarda, maden ocaklarında ve çiftliklerde çalıştırmışlardı. Böylece Amerikan köleciliği ortaya çıkmıştı. İşte bu köleci sistem Amerika'da ırkçılığı sistematikleştirecekti.

ABD'de ırkçılığın en çirkin örneklerinden biri; siyahların lavaboları beyazlardan ayrı ve daha küçük.

ABD'de bir zamanlar siyahlarla beyazların tuvaletleri, lavaboları, içecekleri bile ayrıydı.

Siyah köleler, Virginia Şirketi ve Royal African Company tarafından genellikle Afrika'nın batı sahillerinden getirilmişti. Amerika'da siyah kölelerin satıldığı pazarlar vardı. 1750'lerde siyahi köle ticareti yapan Henry Laurens'in yazdığına göre büyük çiftlik sahipleri, güzel genç siyahlar için 40 İngiliz lirasına kadar artırma yapmaktaydılar. Kuzeyde köleler doğrudan doğruya zenginlere satıldığı halde güneyde ise takım halinde tüccarlar veya başka aracı unsurlar eliyle tütün, pirinç ve çivitle değiştirilirdi. Siyah kölelere kaba elbiseler giydirilir, basit kulübelerde oturtulur ve tarlalarda eli kırbaçlı gözlemcilerin kontrollü altında çok çalıştırılırlardı.

Kölelik, İngiliz ve Amerikan sisteminde “sözleşmeli hizmetkarlık” (indentured servant) olarak hukuki bir zemine oturtulmuştu. Amerikan köleciliği, özünde siyahların köleliğine dayanıyordu. Amerika'da 1640'lardan itibaren ırka bağlı kölelik kurumsallaştı. Kimlerin ömür boyu köle olarak kalacakları, siyah kölelerin beyaz efendilerinden olan gayri meşru çocuklarının da köle olarak hayatlarına devam edecekleri, Hristiyanlığa geçişin kölelik statüsünü değiştirmeyeceği, efendisine direnen bir kölenin öldürülmesinin cinayet sayılmaması kanunlarla belirlendi. Amerika'da “köle” “efendi” ayrımı doğrudan “ırkla” ilgili bir ayrımdı. Sistem, efendi ile köle arasındaki ilişkilerden çok, siyahla beyaz arasındaki ilişkileri düzenlemek için meydana getirilmişti. Bu konudaki kanunlar, “beyazların üstünlüğü” mantığına dayanıyordu.

Amerika'da kölelik, güney eyaletlerinde daha çabuk kurumsallaştı. 1770'e doğru Virginia'da 450 bin kişilik nüfusun yarısından biraz azı siyahi kölelerden oluşuyordu. Maryland'de ise 200 bin kişiden oluşan nüfusun üçte biri siyah kölelerden oluşuyordu. Güney Carolina'da ve Missisipi'de ise siyah kölelerin oranı beyazlardan fazlaydı. Bu nüfus oranları nedeniyle güneyli zengin beyazlar, büyük siyahi kitleleri kontrol edip beyazların üstünlüğünü korumak için kölelik sistemine bel bağlamışlardı. 1850'de ABD nüfusu 23 milyonu aştığında bu nüfusun 3 milyon 200 bini siyah kölelerden oluşuyordu. Bütün bu siyah köle nüfusu 3-4 bin beyaz ailenin elinde toplanmıştı. Pamuk, şeker kamışı ve pirinç yetiştiricisi zengin aileler bu siyah köleleri kullanıyordu. Mesela Georgialı Howeel Cobb elindeki 1000 kadar siyah köle ile 10 bin dönümlük bir arazide pamuk yetiştiriyordu.

Amerikan anayasasını hazırlayan George Washington, James Madison ve Thomas Jefferson gibi isimlerin çoğu köle sahibiydi. Mesela Jefferson'un 600 kölesi vardı. Bu nedenle ki Amerika'nın kurucularının hazırladığı Amerikan anayasası, eyaletlerin kongredeki temsil oranını belirlerken, bir kölenin, özgür bir insanın ancak beşte üçü sayılacağını kabul etmişti. 1833'te çıkarılan Yüksek Mahkeme kararıyla da

eyaletlere, Haklar Bildirisi kapsamında olmayan yasalar çıkarma hakkı tanınmıştı. Güney eyaletleri bu hakkı, siyahların haklarını daha da sınırlandırmak için kullanmıştı. 1830'lardaki kölecilik düzeni 1930'larda da devam ediyordu. ABD'deki ırkçılık ve ayrımcılık, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrasında siyahların ekonomik durumlarını daha da kötüleştirdi. Daha önce var olan “Siyah İşleri” kategorisi buhran nedeniyle ortadan kalkınca siyahi işsizliği arttı. Öyle ki 1932'de güneydeki siyahilerin yüzde 50'si işsizdi. Amerikan ırkçılığının en çirkin örneklerinden biri, güneş battıktan sonra siyahların alınmadıkları “günbatımı kasabaları”ydı. 1939'da ABD'de meşhur 66. otoyolun geçtiği 89 kasabının 44'ünde “günbatımı kasabaları” vardı. Buralarda restoranlara “sadece beyazların girebileceği” belirtiliyor, içecek makinalarında “sadece beyaz müşteriler için” diye yazıyordu. 1936'da Amerikalı Wictor Green, “Green'in Siyahi Şoförler İçin Kitabı”nı yayınlamak zorunda kalmıştı. Kitapta, siyahi şoförlerin karanlık bastıktan sonra girmelerine veya tuvalete gitmelerine izin verilen mekanların listesi vardı. Kitap son olarak 1966'da basılmıştı. Siyahların girebildikleri mekanlarda tuvaletler ve lavabolar, otobüslerde oturacakları yerler bile ayrıydı. 1934 tarihli “Ulusal Konut Yasası”, beyazların yaşadıkları şehirlerde ve mahallelerde siyahların ev almalarını zorlaştırıyordu.

Amerika'da kölelik karşıtlığı, iç savaş ve özgürlük

ABD'de 1830'lardan itibaren kuzey eyaletlerinde “free soil” (serbest toprak) adıyla “kölesiz toprak” taraftarlığı başlamıştı. 1830'ların başında William Lloyd Garrison, C.G. Finney, Theodore D. Weld ve Arthur Tappan kölelik karşıtı mücadelenin öncülüğünü yaptılar. Kuzeyde başlayan köle karşıtlığına karşı güney köleliği savunuyordu. 1835'te Güney Carolina'dan vali Hammond, köleliğin “cumhuriyet binasının kilit taşı” olduğunu söyledi. Wiiliam and Mary Üniversitesi'nden Thomas Dew de köleliği savunan bir kitap yazdı. 1848 seçimlerinde “kölesiz toprak” fikrini savunan bir

parti (Martin Van Buren'in başkanlığında) seçimlerde beklenenden fazla oy aldı. Tartışmalar devam ederken 1850'de kuzey ve güney eyaletleri arasında geçici bir uzlaşma sağlandı. Ancak 1854'te kölelik tartışması yeniden alevlendi. Güneyli köle sahipleriyle kuzeyli kölelik karşıtları arasında kanlı çatışmalar yaşandı. Kuzey ve güney arasında kölelik konusundaki bu gerginlik, sonunda meşhur kuzey-güney savaşı çıktı.

Başkan Abraham Lincoln'un, 1861'de yaptığı yemin konuşmasının ardından Amerika'daki 34 eyaletten 7 güney eyaleti, ABD'den ayrılıp Amerika Konfedere Devletleri'ni kurmaya karar verdiklerini açıkladılar. ABD, ayrılma kararını tanımayınca, 12 Nisan 1861'de kuzey ve güney arasında iç savaş başladı. Savaş dört yıl devam etti. Bu sürede güney adeta yerle bir oldu. 750 bin insan hayatını kaybetti.

1965 öncesinde ABD'de otobüslerde siyahi yolcular arkada ayrı bölümlerde otururdu.

1865'te güneyin iç savaşı kaybetmesinin ardından bir dizi reform yapıldı. Buna göre anayasaya konulan 13. ek maddeyle kölelerin serbest bırakılmasına, 14. ek maddeyle temel haklarının tanınmasına, 15. ek maddeyle de oy haklarının tanınmasına karar verildi. 1877'ye kadar devam eden yeniden inşa sürecinde özgürlüklerini kazanan siyahlar, ekonomik ve siyasi sisteme eklemlendiler, seçme ve seçilme haklarını kullandılar; kongre için milletvekili ve senatör seçtiler. Ancak siyahlar için her şey birden bire düzelmedi. Allan Nevins ve H. Steele Commager, "ABD Tarihi" adlı kitaplarında şöyle diyorlar: "Siyahlar gördüler ki, hukuken hürriyetleri tamam olduğu halde gerçekte sınırlandırılmıştı. Onların hürriyetine karar vermiş olan kongre kendilerine ekonomik güvence sağlamak için hiçbir şey yapmadı, daha çok siyasi eşitlik için çabaladı. Bir iki yıl siyahlar harbin altüst ettiği bir memlekete sığınmış göçmenler gibi kaldılar. Binlercesi yollara döküldü ve bir yerden bir yere amaçsız, başıboş dolaştılar... Bunlardan binlercesi hastalık ve açlıktan ölüp gitmiş yahut tecavüze kurban olmuştur." Çok geçmeden güney, kuzeyin baskısından kurtuldu. Kurtarılma sonrası

güneyde siyahların tüm kazanımları ellerinden alındı. Irk ayrımını güçlendiren “Jim Crow” yasaları kabul edildi. 1890'larda siyahların oy verme hakları, kelle vergisi ve okuryazarlık sınavı yoluyla ellerinden alındı. Düşük ücretli tarım işçisi olarak çalışmaya zorlandılar, toplumdan dışlandılar, ayrımcılığa uğradılar, baskı ve şiddete maruz kaldılar.

ABD'de 1950'lerde ırkçılıkla mücadele etmek için “Sivil Haklar Hareketi” ortaya çıktı. Irkçılık karşıtı eylemler yapıldı. 1 Aralık 1955'te Rosa Parks adlı bir siyahi kadın Jim Crow yasaları gereği otobüste yerini bir beyaz vatandaşa vermediği için tutuklandı. Bunun üzerine Martin Luther King, Montgomery otobüs boykotunu düzenledi. Siyahlar ve beyazlar aynı otobüslere birlikte bindiler. King, 1965'te siyahların oy hakları için kalabalık bir grupla Alabama Selma'dan Montgomery'e kadar yürümek istedi. Yürüyüş sırasında ölenler ve yaralananlar oldu. Irkçılık karşıtı kitle eylemleri sonunda 1964'te “Sivil Haklar Yasası” çıktı. 1965'te “Oy Verme Hakkı Yasası” hazırlandı. Böylece siyahlar, oy verme hakkı da dahil, temel haklarını elde ettiler.

Amerikan milliyetçiliği, siyahları, Bağımsızlık Bildirisi'nde söz edilen “tüm insanlar” kavramının dışında tutmuştur. ABD anayasası ve Vatandaşlığa Geçiş Kanunu ile ırkçılık kurumsallaşmıştır. 1861-1865 ABD iç savaşından sonra “kölelik” kaldırılmış, siyalara temel hakları verilmişti, fakat siyahların “Amerikan vatandaşı” olması kuzeyde bile kabul edilmemişti. ABD'de 1964 “Sivil Haklar Yasası” ile ırkçılık hukuksal olarak ortadan kaldırılmış olsa da -görülen o ki- fiilen hâlâ devam etmektedir.

Seçilmiş kaynakça:

- 1) Allan Nevins, H. Steelle Commager, Amerika Birleşik Devletleri Tarihi, Çev. Halil İnalcık, İstanbul, 1961.
- 2) Daron Acemoğlu, James A. Robinson, Dar Koridor, Çev. Yüksel Taşkın, İstanbul, 2020.
- 3) İzan Meriç Tatlısu, “Amerikan Milliyetçiliği İle Irkçılık

Arasındaki İlişki: Etnik Ayrımcılığın Irkçı Boyutları", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (2018): 34-41.

4) M. F. Jacobson, Whiteness of a Different Color: European Immigrants and the Alchemy of Race. Cambridge, Mass: Harvard University Press. 1998.

5) Oliver Stone, Peter Kuznick, ABD'nin Gizli Tarihi, Çev. Türkan Çolak, İstanbul, 2015.

Sinan MEYDAN.

"SÖZCÜ" gazetesini, 08.06.2020 y.

Taryhy makalalar